

ZAMYŠLENÍ NAD STRUKTUROU ROSTLINNÉ VÝROBY

Doc. Ing. František Vrkoč, DrSc.

Výzkumný ústav rostlinné výroby, Praha - Ruzyně

V loňském příspěvku jsme mj. dokladovali, že struktura rostlinné výroby ovlivňuje ekonomické výsledky podniku víc než jiné faktory. Ani intenzivní hnojení a nejnovější odrůdy u nevhodně zvolené struktury rostlinné výroby nezajistí samy o sobě příznivou ekonomiku podniku. Stále ještě doznívá značná uniformita rostlinné výroby, kdy nevhodné půdně klimatické podmínky byly v minulosti kompenzovány zvýšenou chemizací. Minulá doba byla mj. charakterizována snahou o stálé omezování závislosti výnosů na půdně klimatických podmínkách, snahou o dosažení jakési uniformity stanovišť, využívaných pro polní plodiny a blížící se představám o optimu pro nově vyšlechtěné odrůdy. Dnes ovšem nastupujeme do období, kdy určité plodiny nebudeme již moci pěstovat tam, kde se nejsme schopni přiblížit evropským nákladům a jejich výroba je tam drahá. Tomu dosud málo odpovídá současná struktura naší rostlinné výroby.

Všechny změny v naší rostlinné výrobě se tedy dotýkají a odvíjejí od její struktury. Jak vyplývá z grafu 1, v průměru ČR se za léta 1992 a 1993 zvýšily plochy obilnin a řepky a došlo ke snížení zastoupení cukrovky a brambor. Tento trend jak známo se ještě zvýraznil v letošním roce. Z tabulek v tzv. zelené zprávě lze usuzovat, že za poslední roky přece jen byl zahájen trend přesunu ploch jednotlivých plodin směrem do těch výrobních oblastí, kde jsou pro ně nejpriznivější půdně klimatické podmínky a i nižší náklady na jejich produkci. To je jistě trend potěšitelný, který lze potvrdit např. na snižování podílu obilnin v bramborářskoovesné a horské oblasti, zvyšováním plochy řepky v oblasti bramborářské apod. Tento posun se zřejmě pod tlakem trhu v příštích letech nepochybně dále zrychlí. Podle publikovaných šetření se v submarginálních, tj. krajně nevhodných podmínkách ČR dosud pěstuje 2 % pšenice, 12 % žita, 6 % ječmene, 6 % ovsa, 4 % brambor, 4 % kukuřice na siláž, 6 % víceletých píceň. V plošném vyjádření patří k této submarginální oblasti 290 tis. ha, tj. asi 6,6 % zemědělské půdy ČR. Z ekonomických šetření dále vyplývá, že ze 42 dřívějších produkčně ekonomických skupin jen prvních 17 vykazuje kladné ekonomické výsledky, zatímco zbývajících 25, zabírajících část bramborářské a celou výrobní oblast bramborářskoovesnou a horskou, je v ekonomickém propadu.

V těchto vyšších oblastech s málo úrodnými půdami budeme podle ekonomických propočtů zřejmě mít největší starosti s konkurenceschopností rostlinné výroby a bez ingerence státu se tam

zřejmě neobejdeme. V minulosti tam za cenu vysokých nákladů na rekultivace a zvýšení procenta zornění byla v honbě za soběstačností neúměrně rozšířena zemědělská výroba, především produkce obilovin. Právě v těchto oblastech musí dojít k zásadní restrukturalizaci, postavené převážně na produkci plemenného a zástavbového skotu, trvalých travních porostech a pastvě. Podle požadavků trhu je tam třeba počítat s dalším rozšířením ploch řepky, lnu, trav na semeno, samozřejmě s pěstováním brambor, krmného obilí a také různých maloobjemových plodin.

V současné době jsou tyto vyšší oblasti postaveny převážně jen na tržní produkci obilí, protože je to tam stále ještě ekonomicky výhodné. Je ovšem třeba počítat s tím, že náklady na stejný výnos obilovin jsou v těchto podmínkách o 1.000 - 2.000 Kč/ha vyšší oproti řepařské oblasti, což se zřejmě v průběhu několika let ukáže jako rozhodující.

Především v těchto vyšších oblastech bude nutno změnit určité vzorce a schémata rostlinné výroby. Výchozím stavem pro restrukturalizaci tamní zemědělské výroby nemůže být ale stav před socializací zemědělství, nýbrž rok 1990. Lze předpokládat, že výhodné podnikatelské struktury, včetně struktury rostlinné výroby, se i v těchto oblastech vyprofilují pod tlakem tržního hospodářství. Podle zpracovaných materiálů lze dokonce usuzovat, že tyto oblasti budou mít možná větší šanci přežít spíše určitou extenzifikací, postavenou např. na pastvě skotu, bez větších investic do dalšího rozvoje zvláště rostlinné výroby. Tím se do určité míry uvolní prostor pro intenzivní hospodaření v příznivější bramborářské a řepařské výrobní oblasti. Je přece obecně známo, že extenzifikace je možná především přes travní porosty, zatímco na orné půdě jedině přes víceleté pícniny. Jinak orná půda není schopna extenzifikace, vyžaduje vždy určitou intenzitu.

Určitým varováním obtížnosti restrukturalizace v těchto vyšších oblastech je skutečnost, že procento zornění se tam za poslední tři roky snížilo jen asi o 1 %. Přitom řada okresů v podhorských oblastech vykazovala ještě po 2. světové válce zornění kolem 65 %, dnes však mají kolem 85 %. Východiskem může být urychlené zpracování a realizace programů restrukturalizace v jednotlivých regionech, jak uvažuje MZe, aby nedošlo k vysídlení zvláště horských a podhorských oblastí. Při prognózované budoucí spotřebě 88 kg masa na obyvatele a rok se podle některých propočtů jeví přebytek půdy o výměře asi 850 tis. ha, která by především ve vyšších oblastech měla být zatravněna, příp. část určena na pěstování netradičních a perspektivních energetických, průmyslových a maloobjemových plodin tam, kde půdně klimatické podmínky budou pro ně ještě vhodné. Uvádění půdy do klidu, byť dočasné, je třeba i v těchto podmínkách považovat za nejkrajnější řešení. Plochy nejméně vhodné (asi 200 tis. ha) budou postupně zřejmě zalesněny.

Naše hlavní výrobní oblast řepařská může být v příštím období podle různých propočtů konkurenceschopná a musí se prosadit především jakostí sklizených produktů, nikoliv maximálními výnosy. V řepařské a příznivější bramborářské oblasti se bude v příštích letech rozšiřovat pěstování cukrovky a obilnin na bioetanol.

Vážné dopady na strukturu rostlinné výroby má pokles produkce stájových hnojiv a tím i další prohloubení deficitu organického hnojení. To má významnější dopad především pro málo úrodné půdy bramborářské oblasti, kde reprodukce půdní úrodnosti byla vždy a je dosud postavena na pravidelném zařazování jetele lučního a chlévského hnoje. Z našich dlouhodobých polních pokusů jsme již dříve vyhodnotili, že přírůstek rostlinné výroby, připadající na faktor hnojení, je v bramborářské oblasti tvořen asi z 1/2 organickými a z 1/2 průmyslovými hnojivy, zatímco na úrodnějších černozemích je tento poměr asi 33 : 67 %. Zařazení jetele lučního jen samo o sobě znamená v těchto podmínkách zvýšení roční výrobnosti osevního postupu o 7 - 9 OJ. K tomu je třeba konstatovat, že klesající podíl živočišné výroby a potažmo i jetele lučního v těchto bramborářských oblastech i prohlubující se deficit organického hnojení nemohou kompenzovat ani stoupající plochy řepky v těchto oblastech. Podle odhadu se dnes již zaorává chrást cukrovky na asi 60 % plochy, což do značné míry eliminuje možnost pěstování následného sladovnického ječmene v typických řepařských podmínkách.

Každá struktura rostlinné výroby by měla zajišťovat reprodukci půdní úrodnosti. Účinek jednotlivých regeneračních plodin se liší podle podmínek a podle základní půdní úrodnosti, tj. roční průměrné produkci sušiny na nehnojené pokusné parcele, jak uvádí tab. 1. S tím souvisí i doporučené zastoupení jednotlivých druhů obilovin, patrné z grafu 2.

Je obecně známo, že předpokladem stability ekonomických výsledků podniku je spíše pestřejší struktura rostlinné výroby, nejméně 4 - 5 plodin. Požadavek určité minimální diverzity struktury rostlinné výroby si v moderní rostlinné výrobě přímo vyžaduje zvýšený podíl meziplodin, s využitím meziporostního období delšího než 2 - 2,5 měsíce. Dlouhodobější specializace jen na obiloviny, často nyní i bez plodin regenerujících půdní úrodnost a u podniků bez živočišné výroby i bez stájových hnojiv, nese s sebou zvláště na méně úrodných půdách značná budoucí rizika. Proto podniky specializované jen na rostlinnou výrobu mají lepší vyhlídky hospodaření spíše na úrodnějších řepařských půdách.

Naše rostlinná výroba jako celek v souvislosti s omezením vstupů a jejich náhradou vědeckými poznatky v podstatě v současné době přechází z konvenčního na integrovaný systém, ve kterém se i v porovnání s organickým systémem hospodaření mění procentický podíl faktorů na produkci, jak je patrné z grafu 3. Jedině uplatnění známých principů integrované rostlinné

výroby může do budoucna zajistit její setrvalý vývoj tak, aby naše zemědělství bylo ekonomicky efektivní, ekologicky šetrné a sociálně spravedlivé.

Tab. 1

Pěstování regeneračních plodin podle základní půdní úrodnosti	
Základní úrodnost půdy (t sušiny/ha/rok)	Regenerační plodina a pořadí vhod- nosti podle konkrétních podmínek (svažitost aj.)
do 3 t	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jetelotráva na 2 užitkové roky 2. Luskovinná směska + hnůj 3. Okopanina + hnůj
3 až 4 t	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jetelotráva na 1 už. rok, jetel 2. Okopanina + hnůj 3. Jílek jednoletý + hnůj, řepka
4 až 5 t	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jetel, vojtěška 2. Okopanina + hnůj 3. Řepka, luskovina 4. Meziplodiny
5 až 6 t	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jetel, vojtěška 2. Okopanina + org. hnojení 3. Řepka, luskovina 4. Meziplodiny